

dalmi mű esztétikai-stilisztikai tökéletességét, legyen szó akár szűkebb-hazánk-béli, akár külföldi, idegen nyelvű alkotásról. Az alkotói világkép, a mű és a valóság viszonya még az a szempont, ami értékelésénél sokat nyom a latban. Ám a társadalommal szemben való helyes állásfoglalás nála sohasem mentség egy irodalmi mű nyelvi nyegleségeire, azaz az irodalmat a szó művészeteként szemléli, és ennek a szemléletének a jegyében is írja írásait, amelyek kritikáirásunk maradandó értékei.

Külön értéke a *Szabálytalan naplónak* és Hornyik Miklós írói művészetének az ironikus felhang, a mértéktartó jópofáskodás, amellyel a művek gyengéit veszi célba, valamint szemléleti egységessége és tájékozódásának nyitottsága, ami kötettség szervezi írásait.

FEKETE J. József

GROTESQUE MACABRE

Kornis Mihály: *Vége élsz*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980

Mi a téma? — kérdezik pestiesen-argósan e kötet szereplői egymástól. Kornis Mihály első novellakötetének „témája”, témái így alakulnak: a *Kérvény* Tábori István részletes, minden szempontból alaposan alátámasztott igénybejelentő lapjának szövegével azonos. E kérvényben Tábori (*az, aki lesz*) a tisztelt igazgatósághoz fordul azzal a kérdéssel, biztosítson számára 1909-ben megszületési lehetőséget, tehát szülőket, nevet, majd 1970-ig egy átlagos emberi életöltőt, beleértve mindazt, ami e hatvanegy év alatt a kijelölt országban, Magyarországon lejátszódik (rendszerváltozások, világháborúk, munkaszolgálat, forradalom, felszabadulás stb.). A novella egy hivatali célra készült önéletrajz negatívja lehetne, melyben a lejátszódott élet múlt idejű összefoglalását egy lejátszandó élet forgatókönyve helyettesíti. (Hasonló volt Örkény *Egy magyar író dedikációi* c. rövidtörténete, melyben az életrajz minden lényeges elemét egy ajánlóssorozat tartalmazza.) Az *Április* című novella a Magyarországiak Kommunista Pártja megalapításáról szól. A pártot egy csomó gyerek szervezi meg, s szövetségük egyik központi célkitűzése annak megállapítása, mennyi az idő. A *Budapesti bogárballban* a papa bogarakkal táplálkozik, és bogarakat köpdös. Az *Úveges a mennyországban* Magyarország megszületéséről, valamint a világ teremtéséről szól. Az előbbit a papa, a mama és a gyerek, az utóbbit Papp Gábor úveges hozta létre. Az *István levele a korintusbeliekhez* főhőse, a Pistának, Pityu bátyámnak becézett Szent István, aki dióhéjban foglalja össze Magyarország történetét az államalapítástól 1945-ig. Az *Egy kis kannibál* a címben foglalt kis emberevő kalandjait tartalmazza. A *Halálfolklor* egy sor már nem élő visszaemlékezéseiből épül fel. Az *Apa győz* Tábori

kartárs elbeszélése életének utolsó napjáról, meghalásáról, az általa megszervezett temetéséről, eltemettetésének körülményeiről, és síron túli életéről. A kötet még néhány novellán kívül a *Halleluja* című drámaszöveget öleli fel.

Hát témák ezek? Ki komolytalankodik, kérdezheti az olvasó, a kötet szerzője, netán recenzense? A válasz az lehetne, egyik sem, ha Kornis elbeszélései nem élnének a szellemesség, a humor, a nevetetés lehetőségeivel. A felidézett témák is tanúsítják, hogy e novellákban a humortól a groteszkig, a vicctől az abszurdig, a banalitástól az irracionálisig, a mindennapitól és természetestől a riasztó morbiditásig ívelnek a szálak. Egy pillanatra sem szeretném letagadni sem azt, hogy a *Végre élsz* szövegeit hahotázva olvastam, sem azt, hogy próbára tette olvasói-irodalmi elvárásaimat és helyenként meghökkentett. Mindezen reakciók kiváltása azonban éppúgy szándékolt e művek esetében, mint az olvasói beidegződések, ízlés-normák, esztétikai érzékenység merész kihívása. Sőt, a kimozdításukra, megváltoztatásukra tett kísérletek is evidensek. Kockára van itt téve az olvasói elfogadás/elutasítás, mint ahogyan kockán forognak az elbeszélői modor, formák, nyelv, irodalmi stílus, témák kérdései is.

A groteszk ábrázolásmód vonalán Kornis bátrabban lépett előre, mint eddig bárki, Örkényt és az újabb nemzedéket, a lírát és a drámát is beleértve. Ennek az abszurdig eljutó látás- és közlésmódnak sosem volt szilárd bázisa a magyar irodalomban, mint ahogy a valódi szürrealizmusnak is csak foltnyi helyek jutottak. A modern magyar irodalom nem Lautréamont, Jarry, Bataille, Genet, Witkiewicz szellemiségén nőtt fel, s a Kafka, Beckett, Ionesco s az újabb abszurd művek hatása is mintha csak megkésve érződne itt-ott. Úgy tűnik, ellenségünk — még mindig — változatlanul a kispolgárság, ismételhetnénk meg H. E. Nossack gondolatát, a szellemi-esztétikai értelemben vett kispolgári szenzibilitás. Ennek kisugárzását tapasztalva hangsúlyozzuk Kornis eljárásának jelentőségét, melyben a frappáns és háborzongató, komikus és kísérteties, maró és játékos, szórakoztató és megbotránkozató húrokon való játék nem merül ki a polgárpukkasztásban és a hatásvadászatban, hanem rokonszenves vidámsága ellenére radikális kulturális és társadalmi bírálattá emelkedik. E kritikai alapállás azonban nem merevül retorikává, rejtett elbeszélői kommentár és elmélkedés, célzatos kétértelműségek és bonyolult utalásrendszer sem szükséges megfogalmazásához. Nyílt, közvetlen és leplezetlen társadalombírálatát maga a *rendkívül erőteljes nyelv* hordozza, melynek irodalomalattisága, közönségessége, *antiintellektualizmus*a mindeddig ki nem aknázott energiákat tartalmaz. Kornis szemléletmódja, világérzékelése, fantáziája biztos alapot szolgáltat e különös, bizzar elbeszélői világ létrehozására és mozgatására.

Kornis a negatív megítéletesnek kitett jelenségeket, történeti és nemzeti tudatferdüléseket, világszemléletet, kiürült eszméket, álságokat *önma-*

gúkeal semmisíti meg vagy teszi groteszkké. A visszasságok leleplezéséhez, komikusságuk felmutatásához elegendő, hogy széttekintsen környezetében, múltjának, jelenének tényszerűségein, adottságain, e világ alakjain, tárgyain, elegendő, ha reprodukálja beszédüket, nyelvi és nem nyelvi megnyilvánulásukat, ideáljait és céljait, vagy naplót vezet az úttörőtáborban. A novellák és a dráma anyagát ez a bázis biztosítja: mindennapi, megszokott, valós helyzetekből és eseményekből, konkrét apróságokból és banalitásokból kiindulva azonban váratlan elfordítással vált át a groteszkba és irracionálisba, a tényeket olyan dimenzióba, térségbe lökve ezáltal, melyből a színe után a dolgok visszája, a valóság-tényként kezelt megszokottságok abszurditása lelepleződik. Kornis a mozgásterekben, feltételekben, életkörülményekben láthatatlanul megbúvó irracionalizmust hozza felszínre.

A nem fikciós vonulat, dokumentum érvényű beszéd mellett rendkívül fontos e szövegekben a fantázia, a fikció szerepe is, hisz, mint a témák vázolásából is kiderül, a merész képzelet beavatkozása nélkül aligha jöhetett volna létre a nagy nemzeti eszmék, történelmi tekintélyek, bálványok és steril ideálok, hőskorok és annak vélték nevetetben játékos, s ugyanakkor Genet fekete misére emlékeztető félelmetes, taburomboló, illúzió-elutasító, szatirikus (halál)tánca, mint az *Üveges a mennyországban* vagy az *István levele*... című novellákban. E szellemesen destruáló magatartás a helyrehozhatatlan történelem mellett a jelenkor megmerevedéseit sem kíméli. A Ionescóról értekező H. Mayer szerint „a társadalom eldologiasodása és értelmi üressé válása a legvilágosabban a mai emberiség *beszédében* nyilvánul meg”. Kornis „stiliztikájában” az eldurvult, lesüllyesztett, argóvá kopott városi nyelv, az utcai szleng, az aszfalt-szójáték, a reklámgyiccs, a szóvirágok, tévézsargon, a trágárságok, viccek, slágerszövegek, bibliai és művelődési jelképek, értékvesztett politikai szólások rendkívül hatásos, vulgarításában is egy különös *érzelmi-hangulati többletet hordozó ellen-irodalmi nyelvként* funkcionálnak.

Mintha a gondolkodásmód és a nyelvhasználat is egy mesterséges kollektivizáción ment volna keresztül: az egyénit a jellegtelené degradáló, sztereotípiákba és gondolatszabványokba készített kommunikálási mód elsorvasztja. Előbb a szubjektíven gondolkodót, majd az egyedi nyelvhasználót, majd a saját arccal rendelkező individuumot teszi lehetővé. E folyamatot elemi erővel mutatja fel Kornis nyelve. A hivatali nyelv bődületes mesterkélttsége a benne tárgyiasuló rendszer paródiáját képezi. E parodisztikus-kritikai viszonyulás ellenére humoros elem és effektus csapódik ki minden nyelvi gesztusból. A *Végre élsz* látásmódjának és elbeszélőmódora e kettősségének következtében a novellák hősei, az abszurd helyzetek szereplői, a kisember tipikus mentalitásának képviselői nem lesznek kiürült, elidegenedett figurák, inkább rokonszenves bohócok: a folyamodványíró Tábori, az üveges és világterető Papp Gá-

bor, az államalapítás megkezdése előtt a cipőket tisztító István, az endéká turmixot vásároló és temetési bonyodalmaival végigcsináló Táborig kartárs stb. Tragikomikus alakokká, bábokká a történelmi-társadalmi erők láthatatlan zsinemmozgatásai által válnak. Kornis elbeszélő művészetének egyik legmesteribb sajátága, hogy lankadatlanul sziporkázó, élőbeszédszerű modorában a reflexió tökéletes kiiktatásával közli mondanivalóját, s fura szituációi és emberei csak egy elvontabb szférában tűnnek véresen komolyaknak, ott, ahol a komikum észrevétlenül tragikumba fordul át. Kornis Mihályt e vonások a fiatal magyar irodalom egyik meghatározottabb arculatú alkotójává teszik.

THOMKA Beáta

KORTÁRSUNK, CSEHOV

Jovan Hristić: *Čehov, dramski pisac*. Nolit kiadó, Belgrád, 1981

Azzal, hogy már könyve bevezetőjének legelején leszögezi, számára mind a letűnt társadalmi rendet melankolikus mosolyú, lírai drámákkal búcsúztató, mind pedig a tehetetlen hősök elhibázott életét kegyetlen humorral bemutató Csehov-kép hamis, Jovan Hristić félreérthetetlenül előlegezi, hogy másmilyen Csehov-portré megrajzolására tesz kísérletet. Csehov, akárcsak Shakespeare, „egy világot teremtett, s ez a világ nem szűkíthető le egyetlen érzésre”, érvel Hristić, jelezve így saját szándékát is, hogy a redukált Csehov-kép helyett ő a drámaíró teljesebb portréját kívánja nyújtani. S ahogy könyve bizonyítja, Hristić nem a drámaíró fejlődésrajzát adva — bár a drámához és a színházhoz vezető utat óhatatlanul is vázolni kell — próbálja bejárni a csehovi világot, hanem a csehovi dramaturgia jellegének és sajátságainak pontos, elemző bemutatásával kívánja az opus világot és dramaturgiát teremtő voltát igazolni.

Izgalmas olvasói és vonzó szakmai kaland, ahogy a Csehov-könyv szerzője eljut, elvezet központi tétele bizonyításáig. Először is áttekintést ad az orosz drámairodalom Csehov fellépése előtti szakaszáról, miközben arra a megállapításra jut, hogy a Gribojedovtól terjedő időszakban — Bulgakovig számítva, az orosz drámairodalom arany százada ez! — Csehov nemcsak jelentős alkotó, hanem központ is. És ez a hely sajátos drámai forma teremtése folytán illeti meg. De hogy nem előzmények nélküli csodatettéről van szó, azt Hristić egyfelől Gogol egyszerű és hatásos, a szereplőket végsőkig funkcionális drámai szituációba helyező leleményében, másfelől pedig Turgenyev realista drámát teremtő kísérletében látja, ugyanakkor viszont hangsúlyozza Csehov nem csupán szintetizáló, de a szintézisben egyéni módon újat is adó tehetségét.